
ლიტერატურის თეორიის საკითხები

თამარ ციციშვილი

ირინე მოდებაძე

(საქართველო, თბილისი)

ახალი პარადიგმის სათავეებთან: გიორგი წერეთელი

ჟურნალ „ლიტერატურული ძიებანის“ წინა ნომრებში დაიბეჭდა ჩვენი სამეცნიერო წერილების სერია, რომელშიც მიმოვიხილავდით ქართული ლიტერატურის სისტემატიზაციის და პერიოდიზაციის ისტორიას. ამჯერად მკითხველის ყურადღებას გავამახვილებთ მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში მიმდინარე ლიტერატურული პროცესების გიორგი წერეთლისეულ შეფასებაზე და სისტემატიზაციის მისეულ პრინციპებზე.

ქართული მწერლობის სისტემატიზაციის და პერიოდიზაციის შესწავლის საერთო კონტექსტში გიორგი წერეთლის მიდგომის სპეციფიკა საგრძნობლად განსხვავდება ჩვენ მიერ განხილული მოდელებისაგან*. წერეთლის წერილი – „კიტა აბაშიძე და „ჩვენი ახალგაზრდობა“ (გაზ. „კვალი“ 1897 წლის №46) – კრიტიკული გამოხმაურებაა კიტა აბაშიძის სტატიის „ცხოვრება და ხელოვნება (ჩვენი ახალგაზრდობა)“**. ამ პოლემიკისას გამოთქმულ ურთიერთსაპირისპირო და ზოგ შემთხვევაში ძალზე სუბიექტურ მოსაზრებებს დიდი მნიშვნელობა აქვს მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარის ქართული მწერლობის სისტემატიზაციის ისტორიისათვის.

აბაშიძის და წერეთლის წერილებმა ქართულ საზოგადოებაში დიდი ვნებათაღელვა გამოიწვია. წერეთლის სტატიაში არა მარტო კრიტიკულად არის შეფასებული აბაშიძის თვალთ დასახული ახალგაზრდა მწერლები, იმ პერიოდის ქართული ლიტერატურის განვითარების პროცესები, მარქსიზმთან და მესამე დასთან დაკავშირებული თეორიული საკითხები, არამედ მოცემულია მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარის ქართული კულტურულ-ლიტერატურული პროცესის სისტემატიზაცია და ქართულ საზოგადოებრივ და სამწერლო სივრცეში არსებული სამი (პირველი, მეორე და მესამე) დასის გიორგი წერეთლისეული რეცეფცია. წერეთლის სტატიაში ეპოქის რთული პოლიტიკურ-ეკონომიური, ისტორიული, სოციო-კულტურული და ლიტერატურული ვითარებაა ასახული. მე-19 საუკუნის

* იხ.: მოდებაძე, ციციშვილი 2020; ციციშვილი, თ; მოდებაძე, ი. 2018; ციციშვილი, მოდებაძე 2017ა; ციციშვილი, მოდებაძე 2017ბ; ციციშვილი, მოდებაძე 2016; ციციშვილი, მოდებაძე 2013; ციციშვილი, მოდებაძე 2012; მოდებაძე, ციციშვილი 2008; მოდებაძე 1998. მონოგრაფია „ქართული მწერლობის პერიოდიზაციის ისტორია: XIX საუკუნე“ უახლოეს მომავალში გამოიცემა.

** იხ. ჟურ. „მოამბე“ 1897 წ. №7-10.

მეორე ნახევარში მრავალრიცხოვანი ლიტერატურული სკოლებისა და დაჯგუფებების არსებობა სავალდებულოს ხდიდა ლიტერატურის თეორიის ძირითად პრობლემებზე მსჯელობას. როგორც ანდრო ჭილაია აღნიშნავს, წერეთელი მომსწრე და მონაწილე იყო არსებული დასების საზოგადოებრივი ცხოვრება-საქმიანობისა. უფრო მეტიც, ზოგიერთმა მათგანმა ოფიციალური საზოგადოებრივი ნათლობა და სახელწოდება სწორედ გიორგი წერეთელისგან მიიღო. ამიტომაც ხშირ შემთხვევაში დასების ისტორიის შესწავლისთვის წერეთელის გამონათქვამებს პირველწყაროს მნიშვნელობა აქვს (იხ.: ჭილაია 1964: 237). წერეთელი ერთ-ერთი

პირველთაგანია, ვინც პირველი, მეორე და მესამე დასის დახასიათება, კლასიფიკაცია მოგვცა.

სანამ უშუალოდ გიორგი წერეთელის წერილს შევხებით, მოკლედ გადმოგცემთ კიტა აბაშიძის სტატიის ძირითად არსს. კრიტიკოსმა ნაშრომი „ჩვენი ახალგაზრდობა“ თავის მეგობრებს მიუძღვნა* და მასში ქართული მწერლობისათვის ბევრი საჭირობოროტო საკითხი წამოჭრა: 1. ყველა ერი, მათ შორის ქართველობა, იმედს ამყარებს ახალგაზრდა თაობაზე, რომელიც ქვეყნის ბედნიერი მომავლის აღმშენებელი უნდა იყოს, რუსეთის და ევროპის მოწინავე საზოგადოება უკმაყოფილებას გამოთქვამს ახალგაზრდობის უმოქმედობის გამო და, სამწუხაროდ, საქართველოშიც იგივე სიტუაციაა. 2. სამოციანელთა „დიდებულმა“ თაობამ მთელი ქართული

საზოგადოება გამოაფხიზლა, „ნაციონალური თვითცნობიერება დაუნერგა“ და ჩვენს მწერლობას აზრი მისცა. ამ თაობის უპირველესი ღირსება უდიდეს ნიჭთან ერთად ურყევი რწმენა იყო. სამოციანელები, განურჩევლად ყველა, „იდეალისტები“ იყვნენ (იდეალისტში კრიტიკოსი იმ ადამიანს გულისხმობს, რომელიც სულიერი მოთხოვნილებებს ხორციელზე მალლა აყენებს); რაც მთავარია, სამოციანელებს მტკიცედ სწამდათ, რომ მათი ღვანლი სამართლიანი და ქვეყნისთვის აუცილებელი იყო; 3. სამოციანელებმა უპირველეს მიზნად საზოგადოების სამსახური დაისახეს, ისინი ყველანაირად ცდილობდნენ „დროისა და გარემოების შესაფერი იარაღით აღჭურვილიყვნენ, ეს იარაღი კი ცოდნა-განათლება იყო“. მართალია, ახალი თაობა მათთან შედარებით უფრო მეტ ცოდნას ფლობდა, მაგრამ მათ აკლდათ „ნიჭი ამ ფაქტების განაწილებისა და ავ-კარგის შეგნებისა <... სული ვერ ჩაუდგამთ ამ ცოდნისათვის, ვერ მიმხვდარან მოვლენათა შორის დაფარულ კავშირს“; 4. სამოციანელები თავიანთი მხნეობის საფუძველს ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირში ხედავდნენ და „ცხოვრებას ძლიერი კვალიც დაამჩნიეს“; 4. თუ ზოგიერთმა მოღვაწემ სამოციანელებთან ერთ გზაზე ბოლომდე სიარული არ ისურვა, ეს რამდენიმე მიზეზით იყო განპირობებული: ჯერ ერთი, მათ ღირსეული მემკვიდრეები და შთამომავლები არ ჰყავდათ, მეორეც, ზოგიერთს საქმეზე გული

აუცრუვდა, სასონარკვეთილებას მიეცა, მესამე მიზეზი კი ჩვენი ცხოვრების არარაობა და ბეჩაობა იყო. 5. თანამედროვე ახალგაზრდებს სამოციანელთათვის დამახასიათებელი არც ერთი თვისება არ გააჩნდათ. ზოგიერთი მათგანი განათლებული და ნიჭიერიც იყო, მაგრამ „სჭირდათ“ „ეხლანდელი სენი აპათიისა, ენერჯის უქონლობა <...> ღრმა პესიმიზმი; მათი სევდისა და ოხვრის მიზეზი საზოგადო უბედურებაშია <...> ვერ მოუხერხებიათ იდეალის დასახვა და ამ იდეალის მოთმინებით სამსახური <...> ურწმუნოებას, ბუნებრივია, პროგრამის უქონლობაც მოსდევს – გამოურკვევლობა იდეალისა, ურწმუნოება და გულისგამგმირავი პესიმიზმი“*.

ჩვენ დეტალურად არ შევჩერდებით ახალგაზრდა მწერლების აბაშიძისეულ დახასიათებაზე. კრიტიკოსი მიმოიხილავს *შიო არაგვისპირელის* (იხ.: ციციშვილი 1986; ციციშვილი 2017-2018: 217), *ანდრია დეკანოზიშვილის* (იხ.: ციციშვილი 2018: 415) პროზაულ, *ცახელის* (პარმენ თვალჭრელიძე), *გრიგოლ აბაშიძისა* და *იროდიონ ევდოშვილის* პოეტურ ტექსტებს. კიბა აბაშიძე საუკეთესო ახალგაზრდა პუბლიცისტებად *ლალის* (გიორგი ლასხიშვილი) და *ფხას* (იაკობ ფანცხავა) მიიჩნევს, თუმცა, ვერც მათ ნაწერებში პოულობს „რა უნდა შეადგენდეს იდეალს ჩვენი ინტილიგენციისა“. ავტორის დახასიათებით, ახალგაზრდა მწერლების ტექსტებში უსასობას, აზრის გამოურკვევლობას, უიმედობასა და სკეპტიციზმს ვხედავთ. საგულისხმოა, რომ ავტორი ამ „სკეპსისის“ გამომწვევ მიზეზებსაც ასახელებს, სახელდობრ, ერმა პოლიტიკური თვალსაზრისით თვალსაჩინოდ იცვალა ფერი, ახალ ეკონომიურ ვითარებაში „ჩადგა“, ამან გარკვეული „პირობები გამოიწვია, რომლის შეთვისება ესე ადრე როდი ხდება ხოლმე“. ახალგაზრდები თავიანთ ძველ კულტურას, ძველ ტრადიციას სრულიად მოსწყდნენ. ბევრი მათგანი ახალ ნიადაგზე გადარგული „ვიდრე ნაყოფს გამოიღებს, გახმება“. კრიტიკოსი შემოფოთებას გამოთქვამს, რომ ევროპის ახალგაზრდობაც სევდიანი კილოთი გალობს. მიზეზი ევროპაში ფესვგადგმული ცრუ მეცნიერული მიმართულებებია, შექმნილი „ატმოსფერო კი შორსაც მოქმედებს“. კრიტიკოსის მოსაზრებით, ახალგაზრდებს შორის პესიმისტებიც მოიძებნებიან, მაგრამ პესიმიზმი მათთან მხოლოდ გარყვნილი ქმედებების გამამართლებია. ისინი საზოგადოებას მხოლოდ იმ პირობით ემსახურებიან, რომ პირადი სარგებელი ნახონ. მთავარი მიზანი და აზრი ამგვარი ახალგაზრდების ცხოვრებისა „მე“-ს გაღმერთება გაბატონება და მისი უსაზიზღრესი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებაა*. კიბა აბაშიძე დარწმუნებულია, რომ საზოგადოებას ასეთი წევრები ყოველთვის ეყოლება, მაგრამ მათ „თაობას“ არავინ უწოდებს და ვერავინ მიაწერს „მონინავეობას ცხოვრებაში“.

* დავძენთ, პესიმისტობა ხელს არ უშლიდა კრიტიკოსს, მაღალი შეფასება მიეცა შიო არაგვისპირელის ნოველებისათვის. არაგვისპირელის მხატვრული ტექსტები, აბაშიძის აზრით, იყო „დღეს ჩვენ ლიტერატურაში ტონის მიმცემი და ქართულ მწერლობაში ფილოსოფიურ-ფსიქოლოგიური მიმართულების შემომტანი“ (აბაშიძე 1971: 263-264), ხოლო თავის „ეტიუდებში“ კრიტიკოსი აღნიშნავდა, რომ „არაგვისპირელი სიმბოლიზმის იმ შტოს ეკუთვნის, რომელსაც ჩვენ ნეორომანტიკოსებს ვეძახით“ (აბაშიძე 1962: 427) – **თ.ც.**

** სავარაუდოდ, კრიტიკოსი „ნიჰილისტურ განწყობაზე“ საუბრობს: მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ნიჰილიზმი და სკეპტიციზმი ხშირად სინონიმებად მიიჩნეოდა. – **ი.მ.**

კიტა აბაშიძე დარწმუნებულია, რომ საზოგადოებას ასეთი წევრები ყოველთვის ეყოლება, მაგრამ მათ „თაობას“ არ უწოდებენ და „ცხოვრებაში მონინავეობას“ ვერავენ მიანერს.

კიტა აბაშიძე ახალგაზრდების პირველი ჯგუფისგან მეორეს, „ეგრეთ წოდებულ მესამე დასს“, გამოყოფს. მართალია, კრიტიკოსის სიმპათიები მესამე დასის მხარეს არ არის, მაგრამ მსჯელობისას იგი მიუკერძოებელი და ობიექტურია. აბაშიძის რწმენით, შესაძლოა, პიროვნება რომელიმე პარტიის ან დასის კატეგორიული მონინაალმდეგე იყოს, მაგრამ ჭეშმარიტ კრიტიკოსს ღირსება ყოველთვის მართებს, რათა თავი აარიდოს ტენდენციურ, პარტიულ ან უსამართლო მიდგომას.

კიტა აბაშიძე თვალსაჩინოებისათვის ახალგაზრდების პირველ და მეორე ჯგუფს ერთმანეთს უპირისპირებს, რათა მკითხველს თითოეული მათგანის ღირსება თუ ნაკლი თვალნათლივ დაანახოს. მისი აზრით, „მესამე დასს“ საკუთარ დროშაზე „სანერილი პრინციპები“ სავსებით არ აქვს შეგნებული, მაგრამ ენერგიულად და მხნედ მოქმედებენ: „კარგად განვრთნილნი ემორჩილებიან თავიანთ მეთაურს <...> არიან ფანატიკური მოწაფეები მოძღვრისა, ფანატიკოსები თავიანთი აზრისა“. საუბედუროდ, ისინი „არ არიან ვრცელი და საკმარისი ცოდნით აღჭურვილნი“, მათი ძალა სწორედ ფანატიზმშია და ამის წყალობით მომხრეებს შოულობენ კიდეც. კრიტიკოსი ახალგაზრდობის პირველ ნაწილში ამ თვისებებს ვერ პოულობს. ავტორის სიტყვებით, მესამე დასს, მარქსის „კაპიტალის“ აღმსარებელსა და მიმდევარს, აკლია მაღალი ნიჭი, ღრმა ცოდნა, ნაზი გრძნობები, გონების მრავალმხრივობა რაც შეადგენს მთელ „მომხიბვლელობას პირველი ნაწილისას“. კიტა აბაშიძისათვის ნათელია, რომ მარქსის მიმდევრები ევროპაში დღითიდღე მატულობენ და ამ ვითარებას ავტორი მარქსის თეორიას კი არა, იმჟამინდელი საზოგადოების ზნეობრივ „მიმართულებას“ აბრალებს, რადგან მთელი ევროპა ორ ჯგუფად – „მძარცველებად“ და „გამძარცვულებად“ არის დაყოფილი. პოლიტიკური უფლებები ვითომ ყველას აქვს, სინამდვილეში კი მძარცველები წელგანყვეტილ ძარცვულთა შრომის ნაყოფით იკვებებიან. ბეჭდვითი სიტყვისა და კრების თავისუფლება კი მხოლოდ ფარატინა ქალაღდზე დანერილი კანონებია. კრიტიკოსი ევროპელი მწერლების მაგალითს იმონმებს, როდესაც აღნიშნავს, რომ ყველა თანამედროვე მწერალი ცხოვრების გათახსირებას დასტირის. კაცობრიობის ისტორიაში ხშირად მეორდება ეპოქები, როდესაც ზნეობა დაცემულია, პირუტყვული გრძნობები ზეობს, უძირო ჭამა-სმა და სქესობრივი ინსტინქტი გამხეცების გზას ადგას; მშობელი – შვილს, ძმა – ძმას არ ინდობს. სამწუხაროდ, აბაშიძე ახლაც იგივე სიტუაციას ხედავს: წყეული ლითონი ღმერთად გამხდარა, ძარცვა – გლეჯა, ფლიდობა და ლაქუცობა – აი, ეს არის ჩვენი ცხოვრება. კრიტიკოსის რწმენით, ყოველი ადამიანი, რომელი პარტიული თეორიისა და ფილოსოფიური დოქტრინის მიმდევარიც არ უნდა იყოს – დეისტია თუ ათეისტია, იდეალისტი თუ მატერიალისტი, სოციალ-დემოკრატი თუ კლერიკალი – ერთ დიდ საქმეს უნდა ემსახუროდეს: კაცობრიობის დაცემასა და დაქვეითებას ებრძოდეს და მის განახლებას ცდილობდეს. მას მიაჩნია, რომ პარტია, რომელიც ევროპაში დღეს სოციალისტთა პარტიად არის ცნობილი, აღიარებს საუკეთესო იდეალურ პრინციპებს, სრული სიმართლის

მქადაგებელია და ღირსია თანაგრძნობისა. აბაშიძე ყოველთვის ევროპოცენტრისტი იყო და საკმაოდ დიდ დროსა და ენერგიას უთმობდა ევროპული ლიტერატურისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების შესწავლას. მისთვის ევროპა მისაბადი მაგალითი იყო. „ის ერები, რომლებიც ძალიან შორს ჩამორჩნენ ევროპას, მხოლოდ ერთს უნდა ცდილობდენ, რაც შეიძლება სწრაფად მიაღწიონ ევროპის ერთა კულტურამდე“. – წერს ის. აბაშიძე ყურადღებით აკვირდება ევროპულ სოციალ-დემოკრატიებს, ანუ სოციალ-მარქსისტებს, იმ პარტიის წევრებს, რომელსაც ევროპაში „მუშათა დამცველი“ პარტიის სახელით იცნობენ. კრიტიკოსი თვალნათლივ ხედავს, რომ, მართალია, ეს პარტია ჩაგრულთა მოსარჩლეა, ყველას დაუძინებელი მტერია, ვინც თავის ნიჭს მოძმის „საზარალოდ“ იყენებს და უეჭველად „ზნეობრივი მომავალიცა აქვს“, მაგრამ, ამავდროულად, ისინი უარყოფენ ყოველ ნაციონალურ და სარწმუნოებრივ ინტერესს და მარტო ეკონომიურ ერთობაზე აშენებენ პოლიტიკურ ერთობას, ძმობასა და თავისუფლებას. ინგლისელ, გერმანელ, ფრანგ მუშებს ხომ საერთო მტერი – კაპიტალისტი – ჰყავთ. კიტა აბაშიძის განსაზღვრებით პარტია, რომელიც უარყოფს „საეროვნო“, ნაციონალურ ინტერესებს, ძალას ერის თავისებურებისას, წარმავალია და უსაფუძვლო, მარტო სოციალ-დემოკრატთა გამოგონილი. ავტორისათვის მარტივი გასაგებია, რომ ეროვნული ინტერესი ისეთი სიმწვავით არ აგონებს თავს არც ინგლისელს, არც გერმანელს არც ფრანგს, როგორც, მაგალითად, ჩეხს. აბაშიძე ქართულ საზოგადოებრივ სივრცეს და მასში აღმოცენებულ ახალ, „მესამე დასად ნოდებულ“ ჯგუფს („ვის პროზელიტობას ჟორდანი იჩემებს“ – კ. ა.) საკითხს უბრუნდება, მათ მოძღვრად მარქსი და მისი მოწაფეები აღიარეს. ავტორს მარქსისტობა საქართველოში ცოტა ნაადრევად ეჩვენება, რადგან, ევროპისაგან განსხვავებით, ჩვენში არ არსებობდა მუშათა ის რაოდენობა, რომელიც ამ პოლიტიკურ პარტიას ზურგს გაუმაგრებდა.

კიტა აბაშიძის შეხედულებით, ნოე ჟორდანიას იდეალი კაპიტალიზმის დანგრევია. ჟორდანიას მიზანია, „გაევროპიელება სწარმოებდეს ქართულ ნიადაგზედ, ქართულ კულტურაზედ. სამშობლო და უცხოეთი, საქართველო და ევროპა – აი, ეს სწერია ახალ დროშაზე“. კრიტიკოსი ფიქრობს, რომ ჟორდანიას სიტყვებს: „თუ შინაურ ცხოვრებაში ვიბრძვით, გარეშე მტრის წინააღმდეგ ერთად ვდგავართ“, მხოლოდ ერთი ახსნა მოეძებნება – ან ქართული „ცხოვრების ვითარება ევროპული სოციალ-დემოკრატიისათვის ნიადაგს ვერ პოულობს, ანდა ისევ ეროვნულ მოძღვრებად უნდა გარდაიქმნას, ან ისევ დაბნეული იყოს, როგორც ჯერ ისევ ჩვენში არიან“. კრიტიკოსი დარწმუნებულია, რომ ეროვნების არსებობის დაცვა სამოციანელთა პრეროგატივა იყო და ის მესამე დასს არ აღმოუჩენია. სამოციანელები მარტო მშობლიური ენის ინტერესების დამცველნი როდი იყვნენ, ისინი „ერის ვინაობას იცავდნენ და თანაც შინაურ უსამართლობას ბატონყმობას ებრძოდნენ“. ბატონყმობის გადავარდნამ არანაკლები სოციალური უსამართლობა, კაპიტალიზმი, დაამკვიდრა („მტერი ყოველივე ამამაღლებელი იდეალისა“ – კ.ა.). აბაშიძის წარმოდგენით, ამ ბრძოლას უფრო მეტი პოლიტიკური და ზნეობრივი ასპექტი აქვს, ვიდრე ჟორდანიას ჰგონია. კრიტიკოსის რწმენით, ილიას მეთაურობით დაწყებული სამოციანელთა მოღვაწეობა ენის დასაცავად (ავტორი „ერის

ვინაობის“ დაცვას გულისხმობს) უნდა გაგრძელდეს და მონინავე დასმა უნდა აიტაცოს წინა თაობისგან მემკვიდრეობით მიღებული იდეა – სამშობლოს ინტერესების სამსახური. კიბა აბაშიძე დაუნდობლად აკრიტიკებს იმ სამოციანელებს, რომლებიც უზნეო ბურჟუაზიული ტენდენციების მოსარჩლე, ანდა არისტოკრატულ-ფეოდალური ინსტიტუტების დამცველები აღმოჩნდნენ. მათ სოციალურ ზნეობრიობას ზურგი აქციეს და უზნეობის მოსარჩლეები გახდნენ. ავტორის დასკვნით, მესამე დასმა და ჟორდანიამ უნდა დაუფარავად განაცხადონ, რომ როგორც თეორიაში, აგრეთვე, პრაქტიკაში შეურყეველი მარქსისტები არიან, ანდა აღიარონ, რომ ახალს დასს არ წარმოადგენენ, ხოლო თუ მათ „ენის დაცვა და ეროვნების დაცვა თავიანთ დროშაზე დაანერეს, მაშინ მაგათი მომხრეები მათზე უნინ გამოჩენილან ჩვენს ცხოვრებაში“. აბაშიძის მტკიცებით, ცხოვრების სინამდვილე ფერს უცვლის მესამე დასის პროგრამას, ისინი, თავისდა შეუმჩნეველად, პრაქტიკულად იმავე პრინციპის დამცველები გამოდიან, რომლის დამცველებს „თეორიაში ებრძვიან“.

კრიტიკოსი მესამე დასის პუბლიცისტად ნოე ჟორდანიას, ხოლო ბელეტრისტად ეგნატე ნინოშვილს აღიარებს. მისი თვალსაზრისით, ეგნატე ნინოშვილს მისგან აღწერილი ყველა მოვლენის შესახებ „გარკვეული ზნეობრივი მსჯელობა აქვს“. მართალია, თავის ნაწერებში ისიც ცხოვრების უწყალოებასა და უსამართლობას უჩივის, მაგრამ „უნუგემო და დაუსრულებელი პესიმიზმის“ მონა არ გამხდარა, რადგან ნინოშვილს „ცხოვრების ზნეობრივი კანონის სწამს“. აბაშიძის „კრიტიკული გემოვნების“ თანახმად, ეგნატე ნინოშვილს „ხელოვნებითი ნიჭი“ აკლია. ის არც პეიზაჟისტიკა, არც ფსიქოლოგი, უბრალოდ „ფოტოგრაფიული აპარატია, რომელიც აღბეჭდავს ცხოვრების მოვლენებს ისე, როგორც გაუგია და უნახავს, მხატვრულად მოვლენის შეფერადებას არ კისრულობს, მაგრამ ზნეობრივ მსჯავრს ყოველთვის სდებს <...> ცდილობს, მოვლენის წარმომშობი მთავარი მიზეზი დაგვანახოს“. ამიტომაც, კრიტიკოსის აზრით, ნინოშვილის პროზა მნიშვნელოვანი, მიუხედავად იმისა, რომ „ხელოვნების მხრივ“ საკმაოდ სუსტია.

კიბა აბაშიძე გრძნობს, რომ მესამე დასელები მოქმედებენ, მოძრაობენ ცოცხლობენ და „იდეალური პრინციპების“ განხორციელებას ცდილობენ, იმ დროს, როდესაც საზოგადოებაში ყოველგვარი „იდეალური მისწრაფება“ ჩამქრალი. კრიტიკოსი უწონებს ამ კატეგორიის მწერლებს „ქართულ ნიადაგზე მოღვანეობას“, ისინი „ქართულ ენაზე წერენ, სტამბავენ, შრომობენ, ქადაგებენ“, თუმცა „მათგან ეროვნების სამსახური ღვთათ მიჩნეული მარქსიზმის წინააღმდეგია“.

აბაშიძე თვალს ხუჭავს ზოგიერთი ახალგაზრდა მწერლის ნაკლოვანებებზე, მაგრამ ამავდროულად ამ ნაკლის გამართლებას ცდილობს. ეს მათი „დანაშაული როდია“, არამედ „ბუნებისა და ცხოვრების ბრალია <...> ჩვენში უდროულსა და უნიადაგო აზრს ეპოტინებიან, შედეგად სასტიკი ფანატიზმით აღვსილან და საზოგადოების პატივსაცემ უმრავლესობაში სიმპათიას ვერ პოულობენ“. კრიტიკოსის აზრით, ახალგაზრდების ამ ნაწილმა „ენერგიული და მხნე ცდით გიორგი წერეთელიც კი (რომელიც ლიტერატურაში ყოველთვის გარკვეულ გზას ადგას) მოარჯულა, მათი მეთაურობა აკისრებინა და წერეთელმაც თავისი ჟურნალი მათ დაუსაკუთრა“

კიტა აბაშიძისათვის საინტერესოა, რა მიმართულებით წავლენ მომავალში ახალგაზრდები, ისინი, ვისაც საზოგადოების მეთაურობა და წინამძღოლობა სურს. კრიტიკოსი მომხრეა, რომ კაცობრიობა შეერთებული ძალებით ეცადოს ზნეობრივ განახლებასა და „გარდაბადებას“, მაგრამ მას ეს შესაძლებლად მხოლოდ იმ შემთხვევაში ეჩვენება, როდესაც „ერთა ბრძოლა“ შეწყდება. „და თუ ეს ასეა, სამოციანელთა მოღვაწეობა „ენის დაცვის“ მიზნით დღესაც შეუფერხებელია და საფუძვლიანი, დღესაც უპირველეს საგანს შეადგენს ერთა მეთაურისას“, – ასკვნის კრიტიკოსი. ამგვარია, ზოგადად, კიტა აბაშიძის წერილის პათოსი.

გიორგი წერეთელს და კიტა აბაშიძეს ისტორიულად მეტად რთულ და ქართველთა ხილვად ეპოქაში მოუხდათ ცხოვრება. მთავარი პრობლემა ის იყო, თუ იმ პერიოდის ქართველი მოღვაწეებიდან ვის როგორ წარმოედგინა ერის უკეთესი მომავალი და ვინ რომელ გზას აირჩევდა მის შესაქმნელად. აქედან გამომდინარე, ბუნებრივია მათ შეხედულებათა სხვადასხვაობა. კიტა აბაშიძის ეტიუდებში ქართველ მწერლებს შორის ყველაზე მეტ კრიტიკას გიორგი წერეთელი იმსახურებს: „წერეთელს წილად ხვდა ჩვენში რეალიზმის გადაგვარების, უფერული ნატურალიზმის* წარმომადგენლობა <...> ეს როლი ჩინებულად შეასრულა, <...> მას, როგორც მწერალს, ხელოვანს ერთობ მდარე ინდივიდუალურობა აქვს“ (აბაშიძე 1962: 244)**.

გიორგი წერეთლის საპასუხო წერილის ტონი საკმაოდ მკაცრია. მას უსამართლოდ მიაჩნია, როდესაც აბაშიძე „შემთხვევით ცუდ გარემოებაში ჩაყენებული ამხანაგის მოწერილი წიგნებით“ ცდილობს მთელი თანამედროვე თაობის დახასიათებას. მწერლის აზრით, კიტა აბაშიძე არა იმდენად ახალგაზრდობაზე მსჯელობს, რამდენადაც თვით იმდროინდელი ცხოვრების „ვეითარებას ეხება“ და, თავისდა უნებურად, სულ სხვა დასკვნები გამოაქვს. წერეთლის სიტყვებით, აბაშიძე იმ მუშას ჰგავს, რომელმაც აღმართზე უშველებელი ტომარა ვერ აიტანა და, პირიქით, ტომარამ ის თავდაღმართისკენ დააქანა. ამ ფაქტის დასტურად მას შემდეგი მაგალითი მოჰყავს: „თუ ვინმე ჩვენი მეგობარი“ მძიმედაა ავად და საოცარი ტკივილებით

არის შეპყრობილი, ბუნებრივია, ის ქვეყანას „ტკივილის სათვალთ“ უყურებს. მეგობარი სიკვდილს ნატრობს, რათა ჯოჯოხეთს და მტანჯველ გარემოებას თავი მალე დააღწიოს, მაგრამ საკმარისია, ავადმყოფს ტკივილმა გაუაროს, ჯანმრთე-

* იხ.: ციციშვილი, მოდებაძე 2013.

** გიორგი წერეთლის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით აუცილებლად უნდა გავიხსენოთ კიტა აბაშიძის გულისტკივილი: „გიორგი წერეთლის სიკვდილმა ეჭვი არ არის, ჩვენს ლიტერატურას მოაკლო ნიჭიერი მწერალი <...> ჩვენ სრულად ვეთანხმებით იაკობ ფანცხავას, რომ წერეთელი ღვთისგან ბელეტრისტად იყო გაჩენილი და მარტო მის ბელეტრისტობას უნდა მივაქციოთ ყურადღება, იმას კი ვერასოდეს დავეთანხმებით, რომ წერეთელს ჩვენს ლიტერატურაში, როგორც ბელეტრისტს, ბადალი არ ჰყავდეს“ (აბაშიძე 1971: 270) – **თ.ც.**

ლობა და სასიცოცხლო ძალები დაუბრუნდეს, ის კვლავ ალტაცებაში მოვა და შეიყვარებს „დიდებული მრავალგვარობით შემკულ“ ქვეყანას, რომელიც ავადმყოფობაში ჯოჯოხეთად ეჩვენებოდა. აქედან გამომდინარე, სამშობლოს სევდით დამნუხრებული ადამიანისაგან მიღებულმა უნუგეშო წერილმა არ უნდა გვაფიქრებინებოს, რომ მთელი საზოგადოება ამ ადამიანივით „ტირის“. „ამაზე კიდევ უფრო ახირებული დასკვნა იქნება – წერს წერეთელი, რომ შიო არაგვისპირელი ვინმემ მისი ეტიუდების მიხედვით „რალაც უნუგეშო პესიმისტად გამოიყვანოს“ („კვალი“ 1897, №46). წერეთლის წარმოდგენით, არაგვისპირელი მარტო იმიტომ არ უნდა ჩაითვალოს „დაძაბუნებულ პესიმისტად“, რომ ცხოვრების უარყოფით მხარეებზე მიგვითითებს, პირიქით, ყველა მწერალი დარწმუნებულია, რომ როდესაც თანამედროვე ტიპების „ცუდი ხასიათები“ გამოჰყავს, ის ამ ქმედებით მომავლისათვის სასიკეთო ნაბიჯს დგამს. გიორგი წერეთელს მიაჩნია, რომ კიტა აბაშიძემ თანამედროვე მწერლების მხატვრული ტექსტები არასწორად აღიქვა და გასაკვირი არცაა, რომ მან სამოციანელთა იდეალებიც ზერელედ შეაფასა: ვინ „რა დარგისა იყო, ან მათ შორის ვის რა ორიგინალური დამოკიდებულება ჰქონდა ახლანდელ სხვადასხვა დასის თაობასთან“ („კვალი“ 1897, №46). წერეთლის წარმოდგენით, ლიტერატურაში „მემკვიდრეობითი პროგრესული მსვლელობა“ ვერ იქნება განმარტებული და გარკვეული, თუ ყოველი მომდევნო თაობა წინამორბედი თაობის ღვაწლს არ იცნობს და მასთან სულიერი კავშირი აქვს განწყვეტილი. სწორედ ეს მიაჩნია წერეთელს თანამედროვე ლიტერატურის სისუსტედ: „არ გვინდა დანვრილებით შევიტყოთ, წინამორბედი თაობის მწერლებს რა ხასიათის ბრძოლა გაუნწევიათ ლიტერატურული და საზოგადო იდეალების განსახორციელებლად <...> ვის რა შემოუტანია ან გაუტანია ჩვენი საზოგადოებრივი ცნობიერების წინ მსვლელობაში“ („კვალი“, 1897, №46). ავტორის მიდგომით, ახალგაზრდა პუბლიცისტებს სმენიათ, რომ სამოციანელები იდეალისტები ყოფილან და მათ განურჩევლად ყველას ერთ კალაპოტში მოაქცევენ ხოლმე, შესაბამისად, ახალგაზრდა პუბლიცისტის ნებაზე, ქეიფსა და მადახეა დამოკიდებული სამოციანელთა შესახებ მსჯელობა. ხან ფარისევლური პირფერობით ცაში აჰყავთ ისინი, ხან ქვესკნელში ატარებენ და მათ დროშას ტალახში სვრიან, „ხან კი შუბლზე ხელს ჩამოიფარებენ, ვითომ შორიდან გასცქერიან, რალაც შეუნიშნავ ჭიალებად ეჩვენებიან და თან შესძახიან: სად ხართ, ან ვინ ხართ, რომ თქვენი გაცნობა ღირდესო“ („კვალი“, 1897, №6). წერეთელი ფიქრობს, რომ ეს ვითარება სამოციანელების ლიტერატურული, მოძრაობაზე კრიტიკის უქონლობამ გამოიწვია, რადგან „იმ დროის მოღვაწეების ცნობიერად შეგნება“ ჯერ არავის მოუსურვებია, ხოლო თუკი ახალგაზრდა პუბლიცისტები უცოდინრობით თაობაზე მსჯელობას იწყებენ, იმ პერიოდის ჭირ-ვარამს ერთ „ვისმე იმ დროის“ ბუმბერაზს ზურგზე აჰკიდებენ, სხვებს კი „რალაც პიგმეების ფერი ადევთ“, ვისაც ის ერთი გმირი „ხან აღმა უზამს პირს და ხან დაღმა“, რაც, საბოლოო ჯამში, მოუმზადებლობისა და და უცოდინრობის შთაბეჭდილებას ტოვებს. ავტორს ანუხებს, რომ ამგვარი კრიტიკა უდავოდ ხელს უშლის ქართული ლიტერატურის ახალი ხანის (პერიოდის) შესწავლასა და მასზე სწორი წარმოდგენის შექმნას.

გიორგი წერეთელი ქართული ლიტერატურის „ახალ ხანას“ უწოდებს „პერიოდს, რომელიც საქართველოში ბატონყმობის გათავისუფლების წინა წლებიდან იწყება“, სახელდობრ, 1861 წლიდან, როდესაც ილია ჭავჭავაძემ ჟურნალ „ცისკარში“ ახალი „ლიტერატურული მოძრაობა ატეხა და გარს თანამოაზრეები, თავისი საკუთარი წრე შემოიკრიბა. ამ წრეში შედიოდნენ თავად ილია, მეთაური და ლუმანიტარული (ჰუმანიტარული – თ.ც.) დროშის ამფრიალებელი“, *პეტრე ნაკაშიძე, გიორგი ყაზბეგი, ივანე პოლტორაკი, მიხეილ ყიფიანი, ივანე ბერიძე, დავით ყიფიანი, გრიგოლ ჩიქოვანი, ალექსანდრე სავანელი, მიხეილ ჩიკვაძე, ილია წინამძღვრიშვილი, ვახტანგ თულაშვილი*. გიორგი წერეთლის სიტყვებით, მათ შემოიღეს კრებები, სადაც რეფერატებს კითხულობდნენ. ხოლო თავად ილია კი თავის ლექსებისა და „გლახის ნაამბობის“ კითხვით თანამოაზრეებს „ასულდგმულებდა“.

ავტორის აზრით, ილიამ ქართულ საზოგადოებაში მრავალი თანამგრძობი შეიძინა, ხოლო 1863 წელს ჟურნალი „საქართველოს მოამბე“ გამოსცა. „ჟურნალში მონაწილეობა მიიღეს“ არა მარტო ილიას წრის წევრებმა, არამედ იმ პერიოდის თითქმის ყველა საუკეთესო მწერალმა და მოღვაწემ – *გრიგოლ ორბელიანმა, დიმიტრი ყიფიანმა, გიორგი ერისთავმა* და სხვებმა. კორექტორად გიმნაზიის ახლადკურსდამთავრებული პეტრე უმიკაშვილი იყო მონვეული. პეტერბურგის ქართველი სტუდენტობაც აღტაცებით შეხვდა ჟურნალის გამოსვლას და „მესამე კურსის სტუდენტმა კირილე ლორთქიფანიძემ და პირველი კურსის სტუდენტმა გიორგი წერეთელმა (მწერალი აქაც და შემდეგაც თავის თავს გულისხმობს) თავიანთი ჯერ კიდევ უცნობი კალმის ნაშრომიც მიანვდინეს „ლუმანიტარული მიმართულების“ ახალ წრეს. მწერლის მოსაზრების თანახმად, „საქართველოს მოამბემ“ ძველი ბატონყმური დამოკიდებულება დაგმო, „სენტიმენტალურად შეხედა გლეხის დაჩაგრულ ბედს და შემდეგ ესე გრძნობა სამშობლოზედაც გადაიტანა“ („კვალი“, 1897, №46).

გიორგი წერეთლის აზრით, სამწუხაროდ, ამ მოძრაობამ მხოლოდ ერთ წელს გასტანა და „საქართველოს მოამბე“, როგორც მაშინდელი ახალი თაობის ჟურნალი, დღენაკლული აღმოჩნდა: „ერთი წლის შემდეგ მასთან ერთად დალია სული თვით ილიას ახალ თაობის წრემაც“. როგორც წერეთელი გვამცნობს, ყველამ თავის შესაფერი სახელმწიფო სამსახური იშოვა, კერძოდ, ილია ჭავჭავაძე ჯერ განსაკუთრებულ საქმეთა მინდობილობის მოხელე გახდა, მერე მომრიგებელი შუამავალი და ბოლოს მომრიგებელი მოსამართლე. პეტრე ნაკაშიძეც იმგვარადვე მოიქცა. ივანე პოლტორაკი უმთავრესი გამგეობის კანცელარიის მოსამსახურედ „შევიდა“, გრიგოლ ჩიქოვანი – მომრიგებელი შუამავლის კანდიდატად მოენყო, სავანელმაც „აგრეთვე, იმავ თანამდებობაში შერგო თავი“, ილია წინამძღვრიშვილმა, მიხეილ ყიფიანმა და ვახტანგ თულაშვილმა „გასამიჯნ დაწესებულებებ-

* ცნება „ახალი ხანა“, რომელიც ლიტერატურული პროცესის პერიოდიზაციას მიემართებოდა, პირველად ილია ჭავჭავაძემ გამოიყენა 1892 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში „წერილებში ქართულ ლიტერატურაზე“ (იხ.: ციციშვილი, მოდებაძე 2013; მოდებაძე, ციციშვილი 2008; მოდებაძე 1998). გ. წერეთელი ილიასეულ ცნებას განსხვავებული მნიშვნელობით იყენებს, რაც, ჩვენი აზრით, გარკვეულ ქვეტექსტზე მიანიშნებს და ამ ორი ავტორის შეფასებათა განსხვავებას უსვამს ხაზს – **ი.მ.**

ში“ კარგი ადგილები იშოვეს. წერეთელი ნიშნის მოგებით აღნიშნავს, რომ რადგან მეთაური და მისი წრე სხვადასხვა სახელმწიფო დანესებულებაში მოხერხებულად დაბინავდნენ, ქართულ საზოგადოებაში კვლავ „ჩვეულებრივი სიმყუდროვე“ ჩამოვარდა, მთავრობის სფეროში კი დიდი მითქმა-მოთქმა ატყდა, რომ ამ წრის წევრები საშიში ლიბერალები იყვნენ. ავტორი მაშინდელი თბილისის გუბერნატორის სიტყვებს იმონმებს: „ღიახ, ეგენი საშიშნი არიან, მხოლოდ პირველი სისხლის ჯერამდე“ და თავის თვალსაზრისსაც გვიზიარებს: „აი, ზედგამოჭრილი ეპიტეტი ამ უცებ აფეთქებული და უცებვე ჩამქრალი მაშინდელი ლიბერალური ახალგაზრდობისა“. წერეთელის აზრით, რაც ამ ლიტერატურულ წრეს საზოგადოების წინაშე სათქმელი ჰქონდა, ყველაფერი მოახერხა და საკუთარი ლიტერატურულ-პუბლიცისტური აზრების პროგრამა სავსებით და საბოლოოდ გამოხატა. რადგან მათ მეტი ალარაფერი დარჩათ სათქმელი, თავისი მოღვაწეობის პერიოდი დაასრულეს.

გიორგი წერეთელი თეზისებად აყალიბებს, თუ რა სიახლე შეიტანა ილიას წრემ ლიტერატურისა და საზოგადოების განვითარებაში:

1. ლიტერატურაში მათ სენტიმენტალურ-ტენდენციური მიმართულება დაამკვიდრეს. ამის დასტურად ავტორი „გლახის ნაამბობის“ ნიკო ნიკოლაძისეულ (ნ.სკანელის) კრიტიკას იმონმებს და მისი ვრცელი ციტატა მოჰყავს („კრებული“, 1873, №6)*. ნიკო ნიკოლაძის აზრით, „გლახის ნაამბობს“ რუსი მწერლების – გრიგოროვიჩის, პოტეხინის, პისემსკის გავლენა ატყვია. ამ მწერლების ნაკლი იმაში მდგომარეობს, რომ ისინი გლეხკაცობას ისე სახავენ, თითქოს ნამდვილი გლეხი კი არა, გლეხურ ფარაჯაში ჰქონდეთ თავი წარმოდგენილი. ცოცხალი გლეხის მაგივრად, მკითხველის წინაშე გლეხურ სამოსში გამონყობილი ნასწავლი კაცი დგას. ის თავისი „საყოველთაო დარდისა და აზრის“ გამოსახატავად წიგნებიდან ამოკითხულ, გაზეპირებულ ბაირონისა და შილერის ფრაზებს გვთავაზობს. შეფერილი, გალამაზებული, ნასწავლი გლეხი გერმანული სენტიმენტალური მწერლობით გამოზრდილი კაცის შთაბეჭდილებას ტოვებს, რადგან ვერც ერთი მაშინდელი გლეხის კაცი ან ქალი თავის დღეში ასე ვერ ილაპარაკებს. ნიკოლაძის აზრით, „გლახის ნაამბობის“ ავტორსაც ატყვია ამ მწერლების გავლენა. ეს ამბავი, შეკეთებული, შეფერებული, განგებ გასუფთავებული და გალამაზებულია – <...> ის ნამდვილ ცხოვრებას არ ეთანხმება“ და სხვა. წერეთელი თავის შეხედულებას განავრცობს და ილიას შემოქმედების პირველი პერიოდის თხზულებებზე, სახელდობრ, „კაციაადამიაწიანი?“ და „მგზავრის წერილებზე“ გადააქვს:** „მისი ლუარსაბი და დარეჯანი უფრო კარიკატურას წარმოგვიდგენენ, ვიდრე ხელოვნური ხერხით წარმოშობილს ცოცხალს ერთნაირ ბუნებაში და გარემოებაში შექმნილ ხელოვნურ ტიპიურ არსებებს“ („კვალი“, 1897, №46). გიორგი წერეთელი პირველი დასის პოლიტიკურ და სოციალურ-ეკონომიურ პრობლემებთან დაკავშირებულ თეორიებსა და პრინციპებსაც აყალიბებს.

* ნიკო ნიკოლაძისა და ილია ჭავჭავაძის პოლემიკის შესახებ იხ. „დროება“, „Тифлисский Вестник“.

** გიორგი წერეთელი თავის თავს „შეუფარავ“ რეალისტს, ხოლო ილიას „შეკეთებულ“ რეალისტს უწოდებდა. საინტერესოა თვით ფაქტი, რომ ილიამ „კაცია-ადამიაწიანი?“ გიორგი წერეთლის სახლში წაიკითხა. – **თ.ც.**

2. პოლიტიკურ-ეკონომიურ თეორიაში ამ წრემ „ბურჟუაზიული ეკონომისტების სესის და ბასტიას აზრები გაატარა“.

3. „საზოგადოებრივი წყობილების“ განვითარებაში თავადაზნაურობის პატრიოტული პრინციპები გაიზიარა.

4. საკრედიტო დაწესებულებებში სათავადაზნაურო და საადგილმამულო გრძელვადიანი ბანკების დაარსება არჩია.

„ასეთი იყო პირველი დასის მოძღვრება“, – ასკვნის ავტორი.

გიორგი წერეთლის თვალსაზრისით, დაასრულა თუ არა პირველმა დასმა თავის პროგრამის „გამოაშკარავება“ და თავისი „ახალი ხანა პუბლიცისტურ-ლიტერატურულ წინმსვლელობაში“, ამის საპირწონედ რამდენიმე წელიწადში, კერძოდ, 1866 წლიდან, საზოგადოებრივ სივრცეში „ახალმა, უფრო პროგრესულმა მოძრაობამ – მეორე დასმა დაიწყო“ მოღვაწეობა. წერეთლის მიდგომით, მეორე დასმა თავი 1869-1877 წლებამდე გამოიჩინა, და თავი მოიყარა „დროებისა“ და „კრებულის“ რედაქციებში. მეორე დასის ნამდვილ წარმომადგენლებად წერეთელი ნიკო ნიკოლაძეს, გიორგი წერეთელს, სერგეი მესხს, კირილე ლორთქიფანიძეს, პეტრე უშიკაშვილსა და მათთან „შემოერთებულ“ განკერძოებულად მოღვაწე პოეტ აკაკი წერეთელსაც მიიჩნევს. მისი აზრით, მეორე დასი იყო პროგრესულ-დემოკრატიული მიმართულების მიმდევარი და „განუწყვეტლივ ერთად ათი წელი იშრომა“, ხოლო 1877 წლიდან ჯგუფის წევრებს შორის „დიფერენციაცია დაიწყო“. მწერლის მტკიცებით, მეორე დასს, პირველისაგან განსხვავებით, ლიტერატურასა და ცხოვრებაში სულ სხვა იდეალები შეჰქონდა, კერძოდ:

1. სიტყვაკაზმულ მწერლობაში მან ნამდვილი, შეუფარავი, შეუკეთებელი რეალიზმი დაამკვიდრა.

2. პოლიტიკურ-ეკონომიურ შეხედულებებში უფრო მილის თეორიას იზიარებდა. ცხოვრებაში „ეს პროგრესულ-დემოკრატიული დასი“ ბურჟუაზიასა და მუშათა კლასს შორის გამწვავებული ბრძოლის დროს იმ თეორიას ემხრობოდა, რომ „სახელმწიფო კანონმდებლობითი ძალა უნდა შეეერიოს ბრძოლაში მუშათა კლასის სასარგებლოდ, რათა ალაგმულ იქნეს ბურჟუაზიის ძალმომრეობა“.

3. „საზოგადოებრივი წყობილების“ განვითარებაში მეორე დასი უარყოფდა როგორც თავადაზნაურობის, აგრეთვე „დაბალი ხალხის განკერძოებით“ ყოფნას. მან წამოაყენა „ნამდვილი ერის“ ცნება, რომელშიც ყველა წოდება თანასწორი უფლებებით შედიოდა – სასწორი არც ერთი მხარისკენ არ უნდა გადახრილიყო.

მეორე დასი ეწინააღმდეგებოდა თავადაზნაურთა საადგილმამულო ბანკის დაარსებას. ის მოკლევადიანი სამრეწველო ბანკების მომხრე იყო. ამიტომ უპირატესობა მიანიჭა სასოფლო და საქალაქო სამრეწველო კრედიტებს და დააარსა კიდევ თბილისში ამგვარი ბანკი, რომელიც წვრილმან მოვაჭრეთათვის იყო განკუთვნილი.

გიორგი წერეთელი შენიშნავს, რომ ორივე დასი, მართალია, სამწერლო სივრცეში სამოციანი წლებიდან გამოჩნდა, მაგრამ მათდა და პირველ დასს შორის

სხვაობა ცეცხლსა და წყალს ჰგავდა. ისინი ლიტერატურულ სარბიელზე „მუდამ პრინციპიალურად იბრძოდნენ და ხანდახან პრაქტიკულ ასპარეზზედაც მოსვლიათ ხოლმე გამწვავებული შეჯახება“ (იხ. „დროება“. „კრებულის“ თანამშრომლების პოლემიკა ილია ჭავჭავაძესთან და ბეს. ლოღობერიძესთან). 1877 წლიდან გამოდის ჟურნალი „ივერია“. გიორგი წერეთელი ილია ჭავჭავაძის მწერლობისა და მოღვაწეობის ამ პერიოდს „მეორე ხანის დანყებას“ უწოდებს. იგი მიიჩნევს, რომ ჭავჭავაძეს „ახალი აღარა წამოუყენებია რა“ და „ივერიაც“, მისი აზრით, „საქართველოს მოამბის“ გაგრძელება იყო მხოლოდ, „საქართველოს მოამბის“ ფრთებქვეშ კი იმ ახალგაზრდებს მოეყარათ თავი, რომლებსაც ქართულ ლიტერატურაში „ტეტიათა მოტრფიალეების“, ხოლო რუსულ მწელობაში ნაროდნიკების სახელით იცნობდნენ. ავტორს ხალხოსნები გლახობასთან დამოკიდებულების საკითხში პირველ დასს აგონებს და ტეტიათა მოტრფიალეებს „იგივე სენტიმენტალური მიმართულების“ განმაახლებლებად მოიხსენიებს. წერეთლისათვის მათ შორის სხვაობა მხოლოდ იმაში მდგომარეობს, რომ ქართველი ხალხოსნების პრინციპი უბრალო, „განუვითარებელი ხალხის წოდების გაღმერთება იყო“. ისინი „ნამდვილ ერად“ ერის მართო ამ ნაწილს მიიჩნევდნენ და ქვეყანაზე თუ კიდეც სხვა იყო ვინმე, არ სწამდათ („კვალი“, 1897, №46). გიორგი წერეთელი ფიქრობს, რომ ქართველ ხალხოსანთა ტექსტები „გლახის ნაამბობისა“ და „ოთარანთ ქვრივის“ „ნამდვილი შვილია“. მათში იმავე გაზვიადებასა და სენტიმენტალურ გაღმერთებას, განუვითარებელი ხალხის ტიპებს, ვაწყდებით, რომლებიც „ნამდვილი ცხოვრების წარმონაშობნი“ არ იყვნენ, როგორც ილიას გლახა. ავტორი ხალხოსნებსაც საკმაოდ კრიტიკულად უყურებს და პირველი დასის გამგრძელებლებად მოიაზრებს. წერეთელის დასკვნით, „ლუმანიტარულ მიმართულების“ წარმომადგენლებსა და ტეტიათა მოტრფიალეებს შორის მჭიდრო ნათესაურმა კავშირმა „ერთმანეთთან შეათვისტომა ისინი. ბოლოს თვით ტეტიათა მოტრფიალენი დაემორჩილენ უფრო ნიჭიერ, გონებაგანვითარებულ და ცხოვრების ბრძოლაში გამოცდილ მეთაურს. ტეტიათა მოტრფიალეებმა იმდენად შეისისხორცეს „არამც თუ იდეალი, თვით გადაპრეხილი მაღალი ფრაზეოლოგიური ენაც „საქართველოს მოამბისა“ და „ივერიისა“, რომ სრულებით გაიქნენ და გადნენ პირველი დასის წყალში“ („კვალი“, 1897, №46).

გიორგი წერეთელი ქართული ლიტერატურის „ახალ ხანას“ 1861 წლიდან იწყებს: „ლიტერატურულ-კულტურულმა მოძრაობამ წინ საკუთრივ ორი დასი წამოაყენა“: 1) ილიას მეთაურობით ლუმანიტარული მიმართულების და 2) პროგრესულ-დემოკრატიული დასი „დროება“-„კრებულის“ თანამშრომლები. მეორე დასს, წერეთელის წარმოდგენით, „ახალი აზროვნების“ გარდა, სამწერლო ენის „ძირიან შეცვლაში“ დიდი წვლილი ჰქონდა შეტანილი, რაც მანამდე არსებულ მნიგნობრულ – „გადაპრეხილი“ ლიტერატურული ენის ადვილად გასაგებ, „მდაბიო“ ლიტერატურულ ენად გადაქცევას გულისხმობს. ავტორის სიტყვებით, ამ ვითარებამ მაშინდელი პარნასის მთის ბუმბერაზების აღშფოთებაც კი გამოიწვია, კერძოდ, გრიგოლ ორბელიანის, რომელმაც „დროება“ „კრებულის“ თანამშრომლების წინააღმდეგ „მთელი ტრაქტატი“ დანერა, თუმცა, „ცხოვრების პროგრესული მსვლე-

ლობა ენის განვითარებაში, მის გამარტივებაში ვერც ამ ბუმბერაზმა შეაჩერა“ („კვალნი“, 1897, №46).

წერეთელი კმაყოფილებით შენიშნავს, რომ 1890 წლიდან ქართულ ლიტერატურაში ახალი, „არა ჩვეულებრივი“ მიმართულების თითოთოროლა ახალგაზრდა გამოჩნდა – „დაჰბერა კვლავ პროგრესულმა სიომ“. ავტორის მიდგომით, 1893 წელს ამ ახალგაზრდებმა „თავისებური პროგრამით“ ჟურნალ „კვალნი“ გამოიჩინეს თავი. ისინი ეკონომიური მატერიალიზმის თეორიის მიმდევრები აღმოჩნდნენ. წერეთელი ამ დასის მეთაურად სიტყვაკაზმულ ლიტერატურაში ეგნატე ნინოშვილს*, ხოლო პუბლიცისტიკაში ნოე ჟორდანიას აღიარებს. „მეორე დასის წარმომადგენელს, ბატონ გიორგი წერეთელს (ავტორი თავის თავს გულისხმობს, წილად ხვდა ყველაზე ადრე შენიშნა ეს ახალი პროგრესული მოვლენა ჩვენს ცხოვრებაში და მანვე მონათლა ახალი ჯგუფი მესამე დასად“, – სიამაყით დასძენს ავტორი. წერეთელის მტკიცებით, ეს ჯგუფი მეორე დასის, ანუ „დროება“-„კრებულის“ თანამშრომლების ჭეშმარიტი მემკვიდრეა, რასაც წარსულის ლიტერატურულ-პუბლიცისტური ფაქტები ცხადყოფს. მაგალითისათვის ავტორს 1873 წელს „კრებულში“ დაბეჭდილი ფელეტონი მოჰყავს.

წერილი საქართველოს ნიადაგზე ახლად მოვლენილ „ჭირს“, კაპიტალისტურ წარმოებას ეძღვნება. სტატიის ავტორი ქართველებისათვის მეტად მტკივნეულ საკითხზე ამახვილებს მკითხველის ყურადღებას. მისი აზრით, ქართველი ხალხი უწინდებურად გულდამშვიდებული კვლავ ხვნა-თესვას მისდევს, მაშინ, როდესაც საქართველოს ბურჟი და ალყაფის კარი – თბილისი – სხვადასხვა რჯულის მოსული ხალხით აივსო. თბილისი არა მარტო საქართველოს, არამედ მთელი კავკასიის მიღეთის სავაჭრო ცენტრად იქცა, მაგრამ ამ ალაფისა და საქართველოს დედაქალაქის ნამდვილ პატრონად ფეხტიტველი, „ოსმალოებისაგან გადმოვარდნილი, გალახული და გაძარცვული სომეხი შეიქმნა, რომელმაც „მუცელიც გამოიძლო“, სიმდიდრეც მოიპოვა და მთელი საქართველოს მიწა-წყალი და თბილისი დაისაკუთრა, ზოგიც ფულში დაიგირავა. აი, რა შეძლო ფეხშიშველმა, ლატაკმა, უმინაწყლო, უცხო ქვეყნიდან გადმოვარდნილმა მკვირცხლმა მოვაჭრე ხალხმა. მეფელეტონე რკინიგზის გახსნასთან დაკავშირებულ გარემოებაზეც საუბრობს. რკინიგზა, მართალია, გაიხსნა, მაგრამ ქართლ-კახეთის „მინის მომუშავე“ ხალხი ვაჭრობას ვერ ახერხებს და ჯერი იმერეთის მკვირცხლ მოვაჭრე ხალხზე მიდგა, „ან თქვენ მიესიეთ ქართლ-კახეთისაკენ ამ სავაჭრო ასპარეზსო“. ავტორის აზრით, „გაფუჭებული და ღონე მიხდილი ქართველი თავადაზნაურობა“ თანდათან ღარიბდება და ბრძოლას ვერ კისრულობს. მთელი იმედი ისევ და ისევ მუშა ხალხზეა, საქართველოს მომავალიც ამ ჯან-ღონით აღსავსე ხალხის იმედზეა,

* 1895 წელს გიორგი წერეთელმა ორ წიგნად გამოსცა ეგნატე ნინოშვილის ორი მოთხრობა – „მონადირე“ და „განკარგულება“. ის მაღალ შეფასებას აძლევდა ნინოშვილის სამწერლო ნიჭს. მწერლის დასაფლავებაზე წარმოთქმულ სიტყვაში (1894), რომელიც მოგვიანებით „კვალნი“ დაიბეჭდა, წერეთელმა „მესამე დასად“ მონათლა ახალგაზრდა მარქსისტთა ჯგუფი და ეგნატე ნინოშვილი ბელეტრისტიკაში მათ წარმომადგენლად დასახა. ამიერიდან ამ სახელით შევიდა ეს ახალი პოლიტიკურ-ლიტერატურული დაჯგუფება ჩვენი ლიტერატურის და აზროვნების ისტორიაში (ჭილაია 1964: 168).

ბურთი და მოედანიც მომავლში მათია. მეფელები კმაყოფილებით დასძენს, რომ გონებაგანვითარებული და მშრომელი ახალგაზრდობა, რომლის უპირველესი მიზანი ქვეყნის ბედნიერება და მთელი ერის კეთილდღეობაა, მშრომელ ხალხს სათავეში ჩაუდგება. „ერთი მხრით, თავადაზნაურობის დასუსტება-დაქვეითება და, მეორე მხრით, მშრომელი ხალხის სულის ჩადგმა, იმისი წინსვლა ეკონომიურად – აი, ერთი საწინააღმდეგო ნიშანთაგანი იმ დროისა, რომელიც გვიქადის ჩვენ გამარჯვებას“ („კვალი“, 1897, №46). „ნუ დავივიწყებთ, რომ ეს სიტყვები „კრებულში“ დაიბეჭდა მეორე დასის წარმომადგენლისაგან ამ ოცდახუთი წლის წინათ“, – სიამაყით აცხადებს წერეთელი. ის მეორე დასის დამსახურებას უსვამს ხაზს, რომელმაც პირველმა ალლო აულო და ყურადღების ცენტრში მოაქცია საზოგადოებრივ და სამწერლო სივრცეში მიმდინარე ახალი პროცესები და ტენდენციები. წერეთელს გააზრებული აქვს, რომ სწორედ ეს გახლავთ ხიდი მეორე დასსა და ახლად გამოსულ მესამე დასს შორის. გასაკვირი არცაა, გვიმტკიცებს ავტორი, რომ მეორე დასის წარმომადგენელმა „ნამდვილ მემკვიდრეს ვრცლად გადაუშალოს თავის ორგანოს ფურცლები“. ამას მხოლოდ ის ახალგაზრდები ვერ გაიგებენ, ვისაც ქართული ლიტერატურის არც წარსული შეუსწავლიათ და „ვერც ჩვენი ცხოვრების მისწრაფების ახლანდელი გარემოება შეუგნიათ“. გიორგი წერეთელი კიბა აბაშიძეს „უნიადაგო“ ახალგაზრდას უწოდებს, მას ქართული ლიტერატურის „წარსული“ არ შეუსწავლია და მხოლოდ „სიმწრით შეუძლია წამოაძახოს“ მწერალს, რომ ის მესამე დასელებმა „თავისებურად მოარჯულეს, მათი მეთაურობა აკისრებინეს და თავიანთი ჟურნალიც მათ დაუსაკუთრა“. გიორგი წერეთელი თავს მეორე დასის „კულტურულ თაობას“ აკუთვნებს, რომელიც „დიდი ხანია მოელოდა მესამე დასს და ის კიდევაც მოუვიდა“.

ცხადია, რომ ჩვენ მიერ მოხმობილ ორივე წერილში, მიუხედავად პოლემისტიკის აზრებისა და შეფასებების სხვადასხვაობისა, ლიტერატურული მოვლენებისადმი მიდგომის მეთოდოლოგიური სიახლოვე მჟღავნდება. ლიტერატურული პროცესის სისტემატიზაცია, პირველ ყოვლისა, დამოკიდებულია შეფასების კრიტერიუმებზე. მიმდინარე ლიტერატურული პროცესის განხილვის რაკურსი და მისი ერთიან სისტემაში მოყვანის გიორგი წერეთელისეული ხედვა „დასების“ დახასიათებას ემყარება. როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, სწორედ გიორგი წერეთელმა ჯერ კიდევ 1894 წელს ეგნატე ნინოშვილის დაკრძალვაზე წარმოქმულ სიტყვაში პირველმა მონათლა „მესამე დასად“ ახალი იდეურ-ლიტერატურული დაჯგუფება, რომელიც ამ სახელითვე შევიდა XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურისა და აზროვნების ისტორიაში. „დასების“ პოზიციიდან დანახული ამა თუ იმ მწერლის ცალკეული ნაწარმოები თუ მთლიანი შემოქმედება გარკვეული ჯგუფის იდეური პროგრამის გათვალისწინებითაა შეფასებული.

ჩვენი აზრით, პრიორიტეტის მინიჭება მწერლობის საზოგადოებრივ მნიშვნელობასა და იდეურ დატვირთვაზე მიუთითებს კრიტიკული აზროვნების ახალი პარადიგმის ჩამოყალიბების საწყის ეტაპზე, რაც სრულიად შეესაბამება იმდროინდელ ზოგადკულტურულ სიტუაციას. მოგვიანებით ლიტერატურული პროცესის სისტემატიზაციისა და მწერლობის ისტორიის პერიოდიზაციის ქრონოლოგიურ

– იდეოლოგიურ პრინციპზე აგებულმა მოდელებმა დიდი გავლენა მოახდინა მარქსისტული კრიტიკისა და საბჭოთა ლიტერატურათმცოდნეობის ჩამოყალიბებაზე. ვიმედოვნებთ, რომ მომავალში უფრო დეტალურად შევჩერდებით ამ საკითხზე.

დამოწმებანი:

აბაშიძე 1897: აბაშიძე, კ. „ჩვენი ახალგაზრდობა“ (ჩემს მეგობრებს). ჟურ. „მოამბე“, 1897, №7-10.

აბაშიძე 1962: აბაშიძე, კ. *ეტიუდები XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან*. თბილისი: თსუ გამომცემლობა, 1962.

აბაშიძე 1971: აბაშიძე, კ. *ცხოვრება და ხელოვნება*. თბილისი: თსუ გამომცემლობა, 1971.

მოდებაძე 1998: მოდებაძე, ი. „ილია ჭავჭავაძის კრიტიკული ნაზრების იდეურ-ესთეტიკური კონცეპციის საკითხისათვის“. *ლიტერატურული ძიებანი*. XIX. თბილისი: გამომცემლობა „ლევა“, 1998, გვ. 251-260.

მოდებაძე, ციციშვილი 2008: მოდებაძე, ი, ციციშვილი, თ. „ქართული მწერლობის ილიასეული შეფასების ტიპოლოგიისათვის“. *საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ილია ჭავჭავაძე და მისი ეპოქა“ (მასალები)*. თბილისი: 2008, გვ. 106-111.

მოდებაძე, ციციშვილი 2020: მოდებაძე, ი, ციციშვილი, თ. „ქართული მწერლობის სისტემური შესწავლის ისტორიიდან: პეტრე უმიკაშვილი“. *ლიტერატურული ძიებანი*. X. თბილისი: 2020.

ციციშვილი 1986: ციციშვილი, თ. *შოი არაგვისპირელის პროზის კიტა აბაშიძისეული შეფასება*. ჟურ. მნათობი. 1986, №1.

ციციშვილი 2017-2018: ციციშვილი, თ. „კიტა აბაშიძე და XX საუკუნის ქართული მწერლობა“. *კრიტიკა*, 12-13. თბილისი: თსუ გამომცემლობა, 2017-2018.

ციციშვილი 2018: ციციშვილი, თ. „ანდრია დეკანოზიშვილისა და ილია ზურაბიშვილის ეროვნული მოღვაწეობა და მათი ტექსტების კიტა აბაშიძისეული რეცეფცია“. *XII საერთაშორისო სიმპოზიუმის ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები – სახელმწიფოებრივი სუვერენობის იდეა და XX საუკუნის მწერლობა მასალები*. თბილისი: TSU PRESS, 2018, ნაწილი II.

ციციშვილი, მოდებაძე 2012: ციციშვილი თ, მოდებაძე, ი. „შუა საუკუნეების ქართული მწერლობის სისტემატიზაციის საწყისი ეტაპის სპეციფიკა“. *VI საერთაშორისო სიმპოზიუმის „ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები. შუა საუკუნეების ლიტერატურული პროცესი. საქართველო, ევროპა, აზია“-ს მასალები*. ნაწ. I. თბილისი: ლიტერატურის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2012, გვ. 201-209.

ციციშვილი, მოდებაძე 2013: ციციშვილი თ, მოდებაძე, ი. „ქართული ლიტერატურის სისტემური შესწავლა მე-19 საუკუნის კრიტიკულ აზროვნებაში“. *ლიტერატურული ძიებანი*, XXXIV. თბილისი: თსუ გამომცემლობა, 2013, გვ. 177-194.

ციციშვილი, მოდებაძე 2016: ციციშვილი თ, მოდებაძე, ი. „ქართული ლიტერატურის ისტორიის ვახტანგ კოტეტიშვილისეული პარადიგმა“. *მე-7 საერთაშორისო ქართველოლოგიური სიმპოზიუმის მასალები. საქართველო ევროპული ცივილიზაციის კონტექსტში*. თბილისი: თსუ გამომცემლობა, 2016, გვ. 326-329.

ციციშვილი, მოდებაძე 2017ა: ციციშვილი თ, მოდებაძე, ი. „ქართული მწერლობის სისტემური შესწავლის ისტორიიდან (ვახტანგ კოტეტიშვილი, მიხეილ ზანდუკელი)“. *სჯანი*, 18. თბილისი: თსუ გამომცემლობა, 2017, გვ. 209-224.

ციციშვილი, მოდებაძე 2017: ციციშვილი თ, მოდებაძე, ი. „კორნელი კეკელიძე და ქართული ლიტერატურული პროცესის პერიოდიზაცია“. *ლიტერატურული ძიებანი*, XXXVIII. თბილისი: თსუ გამომცემლობა, 2017, გვ. 224-238.

ციციშვილი, მოდებაძე 2018: ციციშვილი, თ. მოდებაძე, ი. „ქართული ლიტერატურის ისტორიის სისტემური შესწავლის პირველი მცდელობა“. *საერთაშორისო ქართველოლოგიური კონგრესი. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის 100 წელი. მასალები*. თბილისი: 2018, გვ. 137-139.

წერეთელი 1897: წერეთელი, გ. „კიტა აბაშიძე და ჩვენი ახალგაზრდობა“. *გაზ. „კვალი“*, 1897, №46.

ჭილაია 1964: ჭილაია, ა. *გიორგი წერეთელი*. თბილისი: გამომცემლობა „ცოდნა“, 1964.

Tamar Tsitsishvili, Irine Modebadze
(Georgia, Tbilisi)

At the Head of the New Paradigm: Giorgi Tsereteli

Summary

Key words: The history of Georgian literature, Systematic studies, systematization of the history of the national literature, Giorgi Tsereteli, Kita Abashidze.

In the previous issues of the scientific review “Literary Researches” a series of our articles were published, where we discussed the issues of periodization and systematization of Georgian literature by Solomon Dodashvili, Aleksandre Tsagareli, Ilia Chavchavadze, Aleksandre Khakhanashvili, Kita Abashidze, Petre Umikashvili, Vakhtang Kotetishvili, Mikheil Zandukeli, and Korneli Kekelidze.

The topic of this paper is the principles of systematization of the 19th century (second half) literary process, assessed by Giorgi Tsereteli. The specifics of Giorgi Tsereteli’s approach differ significantly from the models we have previously discussed. Giorgi Tsereteli’s article “Kita Abashidze and “Our Youth”, (“Kvali” 1897. N46) is a critical response to Kita Abashidze’s article “Life and Art (“Our Youth) “ (“Moambe” 1897. N7-10). The opposite and very subjective opinions expressed during this controversy are very important for the history of the systematization of Georgian literature in the second half of the 19th century. Tsereteli’s article critically evaluates Abashidze’s views and systematizes the Georgian cultural-literary process of the second half of the 19th century and the reception of the three “Dasies” (Groups) in the Georgian public and literary space - the first, second and the third. Giving priority to the public importance of writing and the ideological load indicates the initial stage of the formation of a new paradigm of critical thinking, which is fully consistent with the general cultural situation of the time.